

Marjolein Cevaal-Erbrink

Missionair over de grens?!

Motieven voor missionaire uitzending naar het buitenland

**Is het nog legitiem om over de grens mensen missionair in te zetten?
Theologiestudente Marjolein Cevaal zoekt naar antwoorden.**

Tijdens een studiereis naar Servië was ik te gast bij een Hongaarse predikant. Zijn voornaamste motivatie voor het werk was om de Hongaarse taal en cultuur voort te laten bestaan. De protestantse Hongaarse gemeenschap vormt een minderheid in Servië en dus is enig conservatisme zeer begrijpelijk. Tijdens dat gesprek realiseerde ik me opeens hoezeer nationaliteit ook onze Nederlandse kerken bepaalt. De PKN bijvoorbeeld is nog lang niet zo multicultureel als de samenleving zelf! Waar de Hongaarse gemeenschap trots is op haar nationale bepaaldheid, vormt onze etnische begrensdheid een verlegenheid. Dit soort ervaringen leert ons veel over Evangelie en werkelijkheid.

In dit artikel wil ik de vraag stellen of wij houdbare motieven kunnen vinden voor missionaire uitzending naar het buitenland. Nu lijkt die met het voorbeeld hierboven al positief beantwoord te zijn, maar de vraag is of onze eigen geseculariseerde (maar religieus geïnteresseerde) samenleving missionaire inzet in eigen land niet veel harder nodig heeft. Er wordt veel gesproken over missionair kerk-zijn, *church planting* en nieuwe (zogenaamde fluïde) vormen van kerk-zijn.¹ Ontneemt dit ons niet de legitimiteit om mensen over de grens missionair in te zetten? Kunnen we eigenlijk nog wel geloofwaardig uitzenden gezien de moeizame geschiedenis met missie en zending? Is er een missiologisch kader dat ons de mogelijkheid biedt om verantwoord over uitzending te spreken, waarmee we het paternalisme van de 19^e-eeuwse zendingsbeweging achter ons laten? En ten slotte, welke motieven voor uitzending naar het buitenland zijn houdbaar? Deze vragen wil ik in dit artikel bespreken, met als vertrekpunt dat missiologie geen verlengstuk is van Westerse kerkgeschiedenis maar de wetenschappelijke reflectie op de ontwikkeling van wereldwijd christendom.² Dit is een belangrijk vertrekpunt, want het stelt niet zozeer de aanwezigheid van

missionair in
eigen land
harder nodig?

Westerse geloofsgemeenschappen centraal, maar het geloof van de mensen overal ter wereld.

Missiologische uitzending vanuit gesecculariseerd Nederland?
vier paradigmata Lee Hong-Jung, directeur van de oecumenische raad in Korea, stelt dat er in de geschiedenis vier fasen zijn geweest in het kenmerkende zendingsparadigma. Elk paradigma wordt getypeerd aan de hand van een model van een zendingswerker: de pionier, de ouder, de partner en de participant.³

De *pionier* kwam mee met de Europese expansie in de 16^e en 17^e eeuw, de *ouder* was het model dat de 19^e-eeuwse zendingsorganisaties hanteerden in een context van kolonialisme (zij zorgden voor beschaving en opvoeding), het paradigma van *partner* kwam op in de jaren na de Tweede Wereldoorlog, waarbij de relatie gelijkwaardig moest zijn, en de *participant* komt om te delen in Gods zending naar de wereld. Zendingen gaan mee in de beweging van God en zijn hier dienstbaar aan. Wederkerigheid in de relatie tussen kerken is hierbij essentieel: men moet de gaven en noden erkennen van de ander én van zichzelf. Alleen zo kan het eenrichtingsverkeer dat de missiologische paradigmata tot aan 1945 heeft bepaald, overstegen worden. Toch houdt dit model volgens Hong-Jung neo-kolonialistische afhankelijkheid wel in stand.

Nu we in Nederland het *corpus christianum* achter ons gelaten hebben (christendom is geen gemeengoed meer) klinkt de vraag naar missionaire inzet in eigen land steeds sterker. Mogen we nog wel missionair personeel uitzenden? De missioloog Andrew Walls laat in zijn boek zien dat het huidige wereldchristendom geen reden is om buitenlandzending van de kerkelijke agenda te halen. Hij wil evangelisatie meten met drie factoren: (1) hoeveel kerkelijke gemeenschappen zijn er? (2) hoeveel tekenen van de aanwezigheid van Gods Koninkrijk zijn er? (3) hoeveel effect van het aanwezige christendom is er op de samenleving als geheel?⁴ De laatste twee factoren zijn moeilijk meetbaar. Daardoor kunnen we niet zeggen dat het christendom haar doelen bereikt heeft. Uitzending kan zich dus vooral richten op (2) het koninkrijk en (3) de samenleving, want daar ligt nog het meeste werk.⁵ Dat biedt alvast één missiologisch motief voor missionaire uitzending: evangelisatie. (Ik maak hier voor het gemak geen onderscheid in missionair werk als verkondiging of diaconaat; ik zie beiden als kanten van dezelfde missionaire medaille.⁶) In Nederland heerst echter wel een religierelativisme dat het missionaire elan voor hete vuren plaatst: hoe kun je nog staan voor de waarheid van het christelijk geloof als je weet dat er zoveel religies zijn? Mijns inziens is dat niet de enige vraag die aan christenen wordt gesteld. Ook een roep om authenticiteit, discipelschap en getuige-zijn klinkt. Het relativisme heeft als tegenstem de vraag naar de eigen positionering van individuen.

Missiologisch model voor zending
op zoek naar model zonder bijmaak Sinds 1945 zijn we op zoek naar een nieuw model om zending te beschrijven zonder de nare bijmaak van kolonialisme en paternalisme. We hebben nog geen nieuwe metafoor gevonden voor de zending, terwijl er al wel anders gewerkt wordt.⁷ Colin Marsh, *tutor* voor oecumenische studies in Birmingham, stelt voor om niet meer over *sending* te spreken maar over *sharing* als sleutelconcept.⁸ Partnerschap is een model van wederkerig delen en in dat model staat God in het centrum van zending; *Missio Dei*-theologie wilde zending weer

als activiteit van de Drie-eenheid in de wereld zien, waarbij kerken als partners deelnemen aan Gods zending (*Missio Dei*). Hierin worden kerken wereldwijd betrokken.⁹ Hoe moeten we zending als partnerschap dan vormgeven?

Ik noem drie 'regels': 1) alle kerken die meedoen, moeten deelnemen aan uitwisseling, dus zowel zenden als ontvangen, 2) uitwisseling tussen zuidelijke landen heeft de voorkeur en 3) zendelingen moeten terugkeren naar hun thuisland om daar de universele dimensie van de kerk over te brengen. Alleen dan is er echt sprake van wederkerige ontmoeting.¹⁰

Hong-Jungs betoog loopt uit op een voorstel om niet langer over partnerschap te spreken maar over netwerken. In een tijdperk van *Twitter*, *Hyves* en *Facebook* is een netwerk makkelijk voor te stellen als een communicatiesysteem waarbij iedereen contact heeft met iedereen. Zo schreef Michael Nazir-Ali al in 1990 dat zending een beweging 'from everywhere to everywhere' zou worden.¹¹ Hong-Jung gaat het er vooral om dat een netwerk een nieuw model biedt waarin egalitaire relaties, een holistische mensvisie, interactie en bereidheid met elkaar te delen meer ruimte kunnen krijgen dan in het partner-model.¹² Hij wil zo de gevaren van het partnerschapsmodel voorkomen. Mijns inziens zijn de gevaren die hij noemt alleen reëel bij een verkeerde toepassing van partnerschap, maar wil partnerschap net zo goed egalitaire relaties. Daarom is het netwerkmodel te combineren met een partner-aanpak: vanuit een netwerk van relaties opereert de zending als partner. Anthony Gittins, missioloog aan Chicago's Catholic Theological Union, wijst erop dat de zending als participerende observant zoekt de ander te verstaan zoals hij zichzelf verstaat. In de ontmoeting moet dus een grote vertaalslag komen: niet vanuit de eigen concepten kan ik een ander begrijpen maar alleen vanuit zijn wereldbeeld.¹³ Gittins voegt er eerlijk aan toe dat deze vertaalslag niet voor iedereen is weggelegd.¹⁴

netwerken

Motieven voor uitzending

Zendingsorganisaties moeten zichzelf dus vooral zien als bemiddelaars van netwerken. Binnen die netwerken staan gelijkwaardigheid en gelijke participatie centraal. Nu kunnen we ons wenden tot de vraag: om welke redenen zijn netwerken gebaat bij personele uitzending naar het buitenland? Immers, het uitwisselen en/of delen van goederen vormt een vraagstuk op zich¹⁵ en kent eigen problemen (machtsongelijkheid, grotere structuren waar buiten niet te handelen valt, enz.). Ik bespreek drie motieven: a) delen van wat we hebben, weten en kunnen; b) delen in wat anderen hebben, weten en kunnen; en c) bemiddelend present zijn.

motieven om uit te zenden

a) Uitzending om te delen van wat we hebben, weten en kunnen klinkt meteen als het ouder-model dat we bij Hong-Jung tegenkwamen. Lopen we hier niet meteen in de strikken van het oude paternalisme? Hier wil ik tegenin brengen dat er met het ontwikkelingssamenwerkingsaspect niets mis is, mits het maar zorgvuldig gebeurt. Hierbij is het bijvoorbeeld belangrijk dat de hulpverlenende instantie niet zonder meer bepaalt waar de personele inzet nodig is. Mari Smits, onderzoeker van de geschiedenis van Nederlandse ontwikkelingssamenwerking, benadrukt in een artikel dat de missie- en zendingsorganisaties niet onderdoen voor andere vormen van hulpverlening: 'In de loop van 55 jaar heeft de traditionele missie en zending zich getransformeerd tot moderne professionele ontwikkelingsorganisaties die niet alleen de particuliere inbreng in de

concreet
bestaan meer
in beeld

Nederlandse ontwikkelingssamenwerking representeren, maar ook onmisbare pijlers zijn geworden van het Nederlandse ontwikkelingsbeleid.¹⁶ Bovendien is er de laatste tijd veel meer licht geworpen op de aardse, materiële kant van het Evangelie. Barmhartigheid en gerechtigheid gaan niet alleen over geestelijke gezondheid maar ook over het concrete bestaan.¹⁷ De Bijbeltekst 'armen zullen er onder jullie altijd zijn' (Dt. 15,11, Mk. 14,7) roept ons eerder op om naar de minder bedeelde om te blijven zien dan om terneergeslagen te worden. Niet alleen in materiële zin, maar bijvoorbeeld ook op het gebied van onderwijs kunnen we delen van wat er op Nederlandse bodem voor handen is. Dit ligt gevoelig aangezien kennis in de geschiedenis vaak zonder vertaalslag op de ander over gebracht werd.¹⁸ Maar betekent dit dat modellen, inzichten, opvattingen niet meer transporteerbaar zijn naar andere delen van de wereld? Dan blijft er niet meer over dan dat iedereen op zijn eigen eilandje zit. We moeten bereid zijn om te onderzoeken hoe de ander in zijn context aan kennis komt en welke kennis nodig is voor ontwikkeling. Ten slotte is het uitdelen van wat we kunnen een element dat ook in personele uitzending ingezet kan worden. Een gemeenteopbouwer uit Amersfoort kan behulpzaam zijn aan een middelgrote stad in het buitenland door zijn successen en tegenslagen te delen. Hij kan (al lerende) vanuit zijn deskundigheid een bijdrage leveren aan de ontwikkeling van een buitenlandse stadsgemeente. Ter plaatse heeft men kijk op wat er in die context werkt, maar ook behoefte aan een uitwisseling van mogelijkheden, die van 'buiten' kunnen worden aangedragen. Bovendien kunnen kerken in het buitenland (vooral wanneer zij een minderheid vormen) zelf niet draagkrachtig genoeg zijn om het hoofd boven water te houden of veranderingen door te voeren. Hulp vanuit het buitenland is hierbij geen schande. De ontvangende kerk hoeft niet de armere partij te zijn natuurlijk. Zendingsstructuren zouden het mogelijk moeten maken dat elke kerk kan uitzenden en ontvangen.¹⁹

uitzending
zet aan tot
kritische
dialogoog

b) Uitzending om te delen in wat anderen hebben, weten en kunnen is het tweede motief dat ik aandraag om missionaire uitzending naar het buitenland te ondersteunen. Uitzending leert de uitgezondene, zoals ik in mijn ervaringen in Servië, de eigen context scherp in het vizier te krijgen. In Servië was de etniciteit zo bepalend, dat de vraag zich voordeed hoe legitiem etnische beperktheid is. In Nederlandse kerken zág ik niet dat etniciteit een grote rol speelde, totdat ik de vraag ernaar leerde stellen. Bijbellezen met christenen in Afrika, Latijns-Amerika en Azië laat perspectieven oplichten die wij allang vergeten zijn. Elementen die niet in onze belevingswereld zitten (martelaarschap, onderdrukking, bevrijding) hebben in *the global South* wél betekenis. Ook kan uitzending een ervaring geven van bemoediging en bewustzijn van de wereldwijde oecumene. Daarnaast laat Martha Frederiks, missioloog aan de Universiteit Utrecht, zien dat het interculturele christendom ook een leerschool is voor multiculturaliteit. Zowel in het wereldchristendom als in multiculturele samenlevingen is het nodig om een balans te vinden tussen enerzijds respect en bevestiging van ieder individu en gemeenschap in zijn/haar anders-zijn (religieus, sociaal, cultureel, seksueel etc.) en anderzijds een kritische dialoog met elkaar. Wereldchristendom heeft een lange geschiedenis van het vinden van deze balans, hoewel niet altijd succesvol.²⁰ Uitzending is de wijze waarop deze eenheid in verscheidenheid ervaren kan worden en biedt zo leermogelijkheden.

Ten slotte wijs ik nog op de gebieden waar geleerd kan worden van de interactie tussen de uitzendende en de ontvangende kerken.²¹ Als voorbeeld van zo'n bijdrage, neem ik acht theologische inzichten vanuit de zending op:²²

- 1) In zending zien we dat onze kwantificeerbare modellen niet de enige benadering voor zending zijn; management, efficiëntie, voorspelbaarheid is ook niet alles. De kerken groeien ook door Bijbelstudie, navolging en de aanwezigheid van de Geest.
- 2) Kerken groeien niet alleen maar vanwege voldoende financiering. Financiële hulp werkt juist een afhankelijke houding in de hand en staat de ontwikkeling van een eigen missionaire visie in de weg.
- 3) De eigen beweging van de Heilige Geest moet erkend worden in de dynamiek van buitenlandse kerken.
- 4) Bijbelvertaling is essentieel voor zending.
- 5) Buitenlandse kerken hebben vaak een holistisch begrip van zending, tegenover de Westerse kerken die het fysieke en het geestelijke uit elkaar trekken.
- 6) Buitenlandse kerken begrijpen vaak beter dat offerbereidheid bij evangelisatie inbegrepen is.
- 7) Buitenlandse kerken tonen vaak meer afhankelijkheid van gebed.
- 8) Er is te leren van de zendingsstrategieën die kerken in andere landen hantieren. Een voorbeeld hiervan zijn Filippijnse vrouwen die in Pakistan gaan werken om zo ook het Evangelie te verspreiden.²³ Deze acht lessen laten ons zien dat uitzending een leerzame onderneming is waarbij het ontvangen van de ander een essentieel aspect vormt.

c) Uitzending om bemiddelend present te zijn. In recente missiologische literatuur kom je tegen dat zendingswerk ook verzoening tot doel zou moeten hebben. Robert Schreiter bijvoorbeeld houdt een pleidooi voor een theologie van verzoening en vreedestichten: door te werken aan het helen van wonden uit het verleden en aan het moreel reconstrueren van een verdeelde samenleving, wordt Gods verzoenend werk verkondigd en uitgevoerd.²⁴ Uitgezonden kunnen zo verzoenend aanwezig zijn in conflictueuze gebieden. Niet omdat zij de uitweg van tevoren weten, maar omdat zij van buitenaf komen en de partijen kunnen helpen elkaar te verstaan. Bemiddelende presentie dus. Dit heeft als einddoel: shalom op aarde, een diepe vrede met elkaar en met God. Zendingen zijn de '*channels of God's peace*', zegt de Britse voormalig secretaris van de wereldzendingsraad, Daniel Preman Niles.²⁵

Het beeld van een zending als 'channel' heeft nog een andere kant: de zending die verbindingen legt in de postmoderne wereld waar de verschillen al gauw tegenstellingen worden. 'In a global world with all its diversity, the question is how people of different communities can seek the truth together and build a world of harmony, justice, and love.'²⁶ Antropoloog en missioloog Paul Hiebert ziet de zending als werkzaam in een globale wereld waarin het zoeken naar eenheid in theologie en kerk een centraal vraagstuk is. Hij wil globale netwerken ontwikkelen die dialogen, partnerschappen en netwerken van saamhorigheid en dienstbaarheid organiseren. Deze globale netwerken beginnen lokaal en breiden zich uit naar een globaler niveau. Om de stap te maken van lokale gebeurtenissen naar globale betekenis, is *global mediation* nodig: bemiddelaars die bruggen bouwen tussen verschillende groepen. 'But this process

zending reikt theologische inzichten aan

global mediation

requires global mediators who break down the walls that divide humans and build bridges of understanding and fellowship.²⁷ Zo is de zendeling niet alleen nodig als pionier (om het Evangelie te brengen) maar ook als bemiddelaar. De uitgezondene staat tussen twee culturen in en heeft als taak om daartussen verbanden aan te brengen. Zendingen zijn de mensen die bij uitstek het gesprek over contextualisering van het Evangelie kunnen voeren. Hiebert beschouwt de zendeling niet alleen als bemiddelaar tussen christendom en cultuur, maar ook als bemiddelaar tussen christendom en andere godsdiensten en kerken wereldwijd.²⁸ 'Zij [uitgezondenen en transnationale kerkleiders – MC] moeten theologen van verschillende culturen helpen elkaar diep te verstaan en zich meer bewust te worden van hun eigen culturele perspectief.'²⁹

Uitzending binnen een netwerkstructuur: de zendeling als netwerker

niet langer
eenrichtings-
verkeer

Net zoals communicatie niet gezien kan worden als een losse boodschap van zender naar ontvanger, zo kunnen we zending niet langer zien als eenrichtingsverkeer. De zendeling bevindt zich in een systeem van interacties en functioneert daarbinnen, gedreven door de kracht van de Heilige Geest. De vraag was of uitzending naar het buitenland legitieme redenen heeft en of geloofwaardig uitzenden mogelijk is na een lange koloniale geschiedenis. Personele uitzending naar het buitenland heb ik gelegitimeerd vanuit het netwerk/partnerschapmodel.³⁰ De uitgezondene is onderdeel van een netwerkrelatie, waarin 'delen van' en 'delen in' belangrijke motieven vormen. De uitgezondene heeft een bemiddelende functie, waarbij verzoening en vreedestichting in situaties een rol kan spelen. Uitwisseling van personen in een missionaire organisatie heeft dan niet meer de bijmaak van paternalisme, hiërarchie en bevoogding maar draagt bij aan het onderlinge verstaan en begrijpen van mensen in verschillende contexten. Missionaire inzet als hulpverlening is niet iets om zich als kerken voor te schamen maar maakt waardig onderdeel uit van een netwerk van ontwikkelingssamenwerkingsorganisaties. De vraag naar een netwerker tussen kerken, culturen en bevolkingsgroepen verschaft uitzending missiologische legitimiteit, ook al is er op eigen bodem nog genoeg missionair werk te doen.

Marjolein Cevaal-Erbrink MA is studente aan de Protestantse Theologische Universiteit te Utrecht. Zij is eerder afgestudeerd aan de Universiteit Utrecht met een Research Master in Systematic Theology. E-mail: mterbrink@pthu.nl

Noten

1. Zie bijvoorbeeld R. Brouwer, K. de Groot, S. Stoppels e.a., *Levend Lichaam. Dynamiek van christelijke geloofsgemeenschappen in Nederland*, Kok, Kampen, 2007.
2. Peter C. Phan, 'World Christianity and Christian mission: are they compatible? Insights from the Asian Churches', *International Bulletin of Missionary Research* 32, 4 (2008) 195 (verwijzend naar Stephen Neill.)
3. Lee Hong-Jung, 'Beyond partnership, towards networking: a Korean reflection on partnership in the web of God's mission', *International Review of Mission* 91, 363 (2002), p. 577.
4. Andrew Walls, *The cross-cultural process in Christian history*, Orbis Books, New York 2002, pp. 8-25.
5. Ook Peter Phan stelt: '(...) the emergence of world Christianity does not at all invalidate the necessity of Christian mission.' *O.c.*, p. 197.
6. Zie: Herman Noordegraaf, 'Van bedeling naar gerechtigheid. Ontwikkelingen in het diaconaat na de invoering van de Algemene Bijstandswet', *Praktische Theologie* 27, 3(2000), p. 292. Ook

- Samuel Escobar wijst erop dat zending een holistisch doel heeft: woord en daad moeten hand in hand gaan. Zie: Samuel Escobar, *The New Global Mission. The Gospel from everywhere to everyone*, IVP, Downers Grove, 2003, pp. 152 ff.
7. S.H. Skreslet, *Picturing Christian Witness. New Testament Images of Disciples in Mission*, Eerdmans, Grand Rapids/ Cambridge 2006, p. 15.
 8. Colin Marsh, 'Partnership in mission: to send or to share?', *International Review of Mission* 92, 366 (2003), pp. 370-382. Vaak wordt dit ook verbonden met de notie *koinonia*: de nieuwtestamentische christengemeenschap beleefde haar eenheid niet alleen geestelijk maar ook materieel.
 9. Colin Marsh, 'Partnership in mission', p. 371.
 10. Kai Funckschmidt, 'Partnership between unequals – Mission Impossible?', *International Review of Mission* 91, 262 (2002), pp. 402-403.
 11. Michael Nazir-Ali, *From Everywhere to Everywhere. A World View of Christian Mission*, Collins Flame, London, 1990.
 12. Lee Hong-Jung, 'Beyond partnership', p. 581.
 13. Anthony Gittins, *Ministry at the margins. Strategy and Spirituality for Mission*, Orbis Books, New York, 2002, p. 21.
 14. Anthony Gittins, *Ministry at the margins*, p. 20.
 15. Kai Funckschmidt, 'Partnership between unequals', 395-413.
 16. Mari Smits, 'Missie in een nieuwe jas? De plaats van particuliere ontwikkelingsorganisaties in de Nederlandse ontwikkelingssamenwerking', *Transparant* 20, 4, 2009, p. 19.
 17. Hub Crijns, Herman Noordegraaf (red.), *Barmhartigheid en Gerechtigheid. Handboek Diaconiewetenschap*, Kok, Kampen, 2004.
 18. Mari Smits, 'Missie in een nieuwe jas?', p. 18.
 19. James E. Plueddemann, 'Theological Implications of Globalizing Missions', in: C. Ott, H.A. Netland (eds.), *Globalizing Theology. Belief and Practice in an Era of World Christianity*, Baker Academics, Grand Rapids, 2007, p. 259.
 20. Martha T. Frederiks, 'World Christianity: A Training School for Multiculturalism', *Exchange* 38, 1 (2009), p. 5.
 21. Het boek van A. Gittins, *Ministry at the Margins. Strategy and Spirituality for Mission*, Orbis Books, Mayknoll, 2002 is zeer behulpzaam bij het kritisch reflecteren op missiologische praktijken.
 22. James E. Plueddemann, o.c. , pp. 256-259.
 23. Samuel Escobar noemt dit het 'migratie model' van zending: migranten uit arme landen reizen naar rijkere gebieden om economisch te overleven. Tegelijk dragen zij het Evangelie met zich mee. Deze vorm van zending wordt zelden meegenomen in berekeningen van aantallen zendelingen. Zie: S. Escobar, 2003, pp. 67-68.
 24. Robert Schreiter, 'The Theology of Reconciliation and Peacemaking for Mission', in: H. Mellor and T. Yates, *Mission, Violence and Reconciliation*, Cliff College Publishing, Sheffield, 2004, p. 19.
 25. D. Preman Niles, *From East and West: Rethinking Christian Mission*, Chalice Press, St. Louis, 2004, p. 155.
 26. Paul G. Hiebert, 'The Missionary as Mediator of Global Theologizing', in: C. Ott, H.A. Netland (eds.), *Globalizing Theology. Belief and Practice in an Era of World Christianity*, Baker Academics, Grand Rapids, 2007, p. 295.
 27. Paul G. Hiebert, 'The Missionary as Mediator of Global Theologizing', p. 297.
 28. *Idem*, pp. 298-299.
 29. *Idem*, p. 307.
 30. D. Werner wijst op vier dimensies die samen een nieuw holistisch concept van zending helpen formuleren. Hij wil dat we: de geschiedenis herlezen en de vervormde vormen van traditionele zending weghalen (verticale oecumenica), de dialoog aangaan met verschillende zendingsmodellen binnen de eigen context (interne oecumenica), de dialoog aangaan met zendingsmodellen die door partnerkerken in andere landen ontwikkeld zijn (externe of horizontale oecumenica) en Bijbelse zendingsconcepten herlezen in verhouding tot de eschatologische beloften van het Koninkrijk en de realiteit van een globale gemeenschap van alle godsdiensten en levensbeschouwingen (eschatologische, globale oecumenica). Deze dimensies zijn niet expliciet in dit artikel aan de orde gekomen maar kunnen beschouwd worden als onderliggend. De vierde dimensie heeft echter weinig aandacht gekregen. Zie: D. Werner, 'Rediscovering the Missionary Understanding of the Church. Observations from Germany', in: L. Pachau, *Ecumenical Missiology. Contemporary Trends, Issues and Themes*, National Printing Press, Bangalore, 2002, p. 133.